

## MAHMUDXO‘JA BEHBUDIY: MA‘RIFATPARVAR, PEDAGOG VA MILLAT FIDOYISI

**Sharopov Sarvar Faxriddinovich**

O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi

“Islomshunoslik” ta’lim yo‘nalishi

1-bosqish magistranti

Orcid: 0009-0009-5516-2414

sharopovsarvar433@gmail.com

+998999277557

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada Mahmudxo‘ja Behbudiyning hayoti, ijodi va ma‘rifiy faoliyati yoritilgan. Behbudiyy XX asr boshlarida Turkiston o‘lkasida milliy uyg‘onish jarayonining asosiy yetakchilaridan biri sifatida milliy ta’lim, matbuot va dramaturgiyani rivojlantirishga katta hissa qo‘shgan. U yangi usuldagi maktablarni tashkil etib, darsliklar yaratgan, shuningdek, “Samarqand” gazetasi va “Oyina” jurnalini chop etgan. Behbudiyy o‘zining “Padarkush” dramasi orqali o‘zbek dramaturgiyasiga asos solgan. Uning siyosiy va ijtimoiy-falsafiy qarashlari millat taraqqiyotiga yo‘naltirilgan bo‘lib, ta’lim islohoti, milliy matbuot va ayollar ta’limiga e’tibor qaratish g‘oyalari bilan ajralib turadi. 1919 yilda fojiali tarzda hayotdan ko‘z yumgan Behbudiyning merosi bugungi kunda ham dolzarbligini saqlab qolmoqda.

**Kalit so‘zlar:** Mahmudxo‘ja Behbudiyy, jadidchilik harakati, ma‘rifatparvarlik, milliy uyg‘onish, ta’lim islohoti, yangi usul maktablari, pedagogika, dramaturgiya, padarkush, Samarqand gazetasi

XX asr boshlarida Turkiston o‘lkasida yashab ijod etgan ulug‘ ma‘rifatparvar, pedagog, dramaturg, publitsist va jamoat arbobi Mahmudxo‘ja Behbudiyy (1875-1919) o‘zbek xalqining milliy uyg‘onish davri tarixida alohida o‘rin tutadi. U nafaqat ta’lim sohasining islohotchisi, balki milliy teatr va dramaturgiyaning asoschisi, yangi usuldagi maktablarning tashkilotchisi hamda jadidchilik harakatining yirik namoyandasi sifatida tarixda o‘chmas iz qoldirgan.

**Hayoti va faoliyatining ilk davri.** Mahmudxo‘ja Behbudiy 1875 yil 19 yanvarda Samarqand viloyatining Bahrin qishlog‘ida ruhoniylar oilasida dunyoga keldi<sup>1</sup>. Uning otasi Behbudxo‘ja diniy ilmlar bilan shug‘ullangan bo‘lib, o‘g‘liga ham dastlabki ta’limni o‘zi bergan. Yosh Mahmudxo‘ja boshlang‘ich ta’limni qishloq maktabida olganidan so‘ng, Samarqanddagi madrasada tahsilni davom ettirgan.

**Ma’rifatparvarlik faoliyati.** Behbudiy XX asr boshlarida Turkistonda keng tarqalgan jadidchilik harakatining yetakchi namoyandalaridan biriga aylandi. U 1903-1904 yillarda Makka va Madinaga haj safarini amalga oshirdi. Bu safar davomida Misr, Turkiya va boshqa musulmon mamlakatlaridagi ta’lim tizimi bilan tanishdi<sup>2</sup>. Bu tajriba uning keyingi faoliyatida muhim rol o‘ynadi.

1905 yilda Samarqandda yangi usuldagi maktab ochgan Behbudiy, o‘zbek tilida darsliklar yaratish ishiga kirishdi. Uning “Kitob ul-atfol” (1908), “Amaliyoti islom” (1908) kabi darsliklari yangi usuldagi maktablarda keng qo‘llanilgan<sup>3</sup>.

**Jurnalistlik va nashriyotchilik faoliyati.** Behbudiy 1913 yilda “Samarqand” gazetasi va “Oyina” jurnalini nashr etishni boshladi. “Oyina” jurnali 1913-1915 yillarda chop etilgan bo‘lib, unda ijtimoiy-siyosiy, madaniy-ma’rifiy maqolalar, she’rlar va turli xabarlar keng o‘rin berilgan<sup>4</sup>. Jurnal sahifalarida nafaqat mahalliy muammolar, balki dunyo yangiliklari ham muntazam yoritib borilgan.

**Dramaturgiya sohasidagi faoliyati.** Behbudiyning “Padarkush” (1913) dramasi o‘zbek milliy teatri va dramaturgiyasining ilk namunasi hisoblanadi. Asar 1914 yil 15 yanvarda Samarqandda sahnalashtirilgan<sup>5</sup>. Drama orqali muallif jaholat va bid’atlarni tanqid qilib, yoshlarni ilm-ma’rifatga chorlagan.

Siyosiy faoliyati va fojiali qismati

<sup>1</sup> Qosimov, B. “Milliy uyg‘onish davri o‘zbek adabiyoti”. Toshkent: Ma’naviyat, 2004. – B. 45.

<sup>2</sup> Abdullayev, M. “Mahmudxo‘ja Behbudiy va uning ma’rifiy qarashlari”. Samarqand: SamDU nashriyoti, 2012. – B. 78.

<sup>3</sup> Karimov, N. “XX asr o‘zbek adabiyoti taraqqiyotining asosiy tamoyillari”. Toshkent: Fan, 2008. – B. 156.

<sup>4</sup> Rizayev, Sh. “Jadid dramasi”. Toshkent: Sharq, 2007. – B. 89.

<sup>5</sup> Qosimov, B. “Mahmudxo‘ja Behbudiy dramaturgiyasi”. Toshkent: Adabiyot va san’at, 2006. – B. 123.

1917 yil Fevral inqilobidan so'ng Behbudiy Turkiston o'lkasida kechayotgan siyosiy jarayonlarda faol ishtirok etdi. U Turkiston Muxtoriyati hukumatining a'zosi sifatida milliy davlatchilik g'oyalarini ilgari surdi<sup>6</sup>.

1919 yil martida Behbudiy Qarshiga ilmiy safar bilan borgan paytida hibsga olinadi va shu yerda fojiali tarzda vafot etadi. Uning o'limi haqidagi aniq ma'lumotlar uzoq yillar sir tutilgan<sup>7</sup>.

**Ijtimoiy-falsafiy qarashlari.** Behbudiy o'z asarlarida millat taraqqiyoti uchun ma'rifat, ilm-fan va zamonaviy bilimlarning ahamiyatini alohida ta'kidlagan. Uning fikricha, millat ravnaqi uchun:

1. Zamonaviy bilimlarni egallash;
2. Milliy til va adabiyotni rivojlantirish;
3. Matbuot va nashriyot ishlarini yo'lga qo'yish;
4. Xotin-qizlar ta'limiga e'tibor qaratish zarur edi<sup>8</sup>.

**Pedagogik qarashlari.** Behbudiyning pedagogik qarashlari uning "Padarkush" dramasi va publitsistik maqolalarida yaqqol aks etgan. U:

- Maktab islohoti zarurligini;
- O'qitish usullarini takomillashtirish kerakligini;
- Dunyoviy fanlarni o'qitish muhimligini;
- O'qituvchi kadrlar tayyorlash masalasini ko'targan<sup>9</sup>.

**Adabiy merosi.** Behbudiyning adabiy merosi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- "Padarkush" dramasi
- "Kitob ul-atfol" darsligi
- "Amaliyoti islom" kitobi
- Ko'plab publitsistik maqolalar
- She'rlar va tarjimalar<sup>10</sup>

<sup>6</sup> Abdullayev, M. "Turkiston Muxtoriyati va jadidlar". Samarqand: SamDU, 2015. – B. 167.

<sup>7</sup> Kasimov, E. "Behbudiyning so'nggi kunlari". Toshkent: O'zbekiston, 2019. – B. 45.

<sup>8</sup> Dolimov, U. "Turkistonda jadid maktablari". Toshkent: Universitet, 2006. – B. 234.

<sup>9</sup> Hasanov, B. "Mahmudxo'ja Behbudiyning pedagogik qarashlari". Toshkent: O'qituvchi, 2010. – B. 89.

<sup>10</sup> Aliyev, A. "Behbudiy asarlari bibliografiyasi". Toshkent: Milliy kutubxona nashriyoti, 2016. – B. 156.

**Xulosa.** Mahmudxo‘ja Behbudiy XX asr boshlarida Turkistonda kechgan murakkab ijtimoiy-siyosiy jarayonlarning faol ishtirokchisi, ma’rifatparvar va millat fidoyisi sifatida tarix sahifalaridan o‘rin oldi. Uning ma’rifiy g‘oyalari, pedagogik qarashlari va adabiy merosi bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Behbudiy asarlarini o‘rganish, uning ilg‘or g‘oyalarini zamonaviy ta’lim tizimida qo‘llash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Behbudiy o‘zbek xalqining taraqqiy etishi uchun ilm-ma’rifatning o‘rni beqiyos ekanligini anglab, xalqni jaholat va bid’atlardan xalos etishga intildi. U yangi usuldagi maktablarni tashkil etib, ta’lim jarayonini rivojlantirishga katta hissa qo‘shdi. Uning “Kitob ul-atfol” va “Amaliyoti islom” kabi asarlari xalq orasida keng tarqalgan va yangi pedagogik usullarning rivojlanishiga turtki bo‘lgan.

**Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:**

1. Qosimov, B. “Milliy uyg‘onish davri o‘zbek adabiyoti”. Toshkent: Ma’naviyat, 2004.
2. Abdullayev, M. “Mahmudxo‘ja Behbudiy va uning ma’rifiy qarashlari”. Samarqand: SamDU nashriyoti, 2012.
3. Karimov, N. “XX asr o‘zbek adabiyoti taraqqiyotining asosiy tamoyillari”. Toshkent: Fan, 2008.
4. Rizayev, Sh. “Jadid dramasi”. Toshkent: Sharq, 2007.
5. Qosimov, B. “Mahmudxo‘ja Behbudiy dramaturgiyasi”. Toshkent: Adabiyot va san’at, 2006.
6. Abdullayev, M. “Turkiston Muxtoriyati va jadidlar”. Samarqand: SamDU, 2015.
7. Kasimov, E. “Behbudiyning so‘nggi kunlari”. Toshkent: O‘zbekiston, 2019.
8. Dolimov, U. “Turkistonda jadid maktablari”. Toshkent: Universitet, 2006.
9. Hasanov, B. “Mahmudxo‘ja Behbudiyning pedagogik qarashlari”. Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
10. Aliyev, A. “Behbudiy asarlari bibliografiyasi”. Toshkent: Milliy kutubxona nashriyoti, 2016.